

I. TBMM'DE GÖREV ALAN VE MECLİSİN AÇILIŞININ 50. YIL DÖNÜMÜNDE HAYATTA OLAN MİLLETVEKİLLERİNİN GÖZÜNDEN CUMHURİYETİN İLK DÖNEMLERİNE İLİŞKİN BAZI TESPİTLER

Yenal ÜNAL*

Özet

Türkiye’de, Cumhuriyet rejiminin tesis edilmesinde TBMM’nin açılması son derece önemli bir aşamadır. 23 Nisan 1920 tarihinde çalışmalarına başlamış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi bir olağanüstü hâl meclisidir. Meclisin açıldığı dönemde, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi hükümleri gerekçe gösterilerek işgal edilmeye başlanmıştı. Bu nedenle meclisin çok hızlı kararlar alması, aldığı kararların derhal uygulamaya koyması, yeri ve zamanı geldiğinde hüküm dahi verebilmesi gerekmektedir. Yakın dönem Türk tarihinde hayati öneme sahip olan bu meclis toplanış bakımından üç tip milletvekilinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bunlar Mustafa Kemal Paşa’nın, 19 Mart 1920 tarihli genelgesi çerçevesinde yapılan seçimlerde seçilenler, son Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın kapanması üzerine İstanbul’dan, Anadolu’ya geçenler ve tutuklanıp Malta’ya gönderilmişken sonradan dönenler. Bu meclis, 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararı alınmasına kadar olan süreçte çok önemli konuları ele almış ve son derece buhranlı günlerde Türk ulusunun iradesinin temsil edildiği en önemli kurum olarak ön plana çıkmıştır. 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM’nin açılışını, 29 Ekim 1923 tarihinde ilan edilen Cumhuriyet rejiminin tesisinde fevkalade büyük bir önemi vardır. Millî Mücadele’nin bütün hızıyla devam ettiği günlerde TBMM’nin açılmış olması başlı başına büyük bir siyasi inkılaptır. Halk egemenliğine dayanan Cumhuriyet rejiminde halk egemenliğinin tecelli ettiği en yüksek kurum doğal olarak meclistir. O hâlde, Cumhuriyete geçişte, en önemli adım bizzat meclisin açılmış olmasıdır. Bu bildiri kapsamında; I. TBMM’de görev almış ve meclisin açılışının 50. Yıldönümünde hayatta olan 14 milletvekilinin, bu yıl içinde ortaya koymuş olduğu ifadelerden yola çıkılarak I. TBMM, Cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal Atatürk hakkında bazı tespitlerde bulunulmuştur. Bu kapsamda; Nalân Seçkin tarafından 1970 yılında kaleme

* Prof. Dr., Bartın Üniversitesi, yunal@bartin.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-4043-8424.

alınmış olan “İlk Meclis’ten Kalanlar 1920-1970” adlı eser temel araştırma kaynağı olarak tespit edilmiştir. Seçkin bu eserde, söz konusu milletvekillerinin tamamıyla birer mülakat yapmış ve onların sağlıkları döneminde önce Anadolu Ajansı bültenlerinde sonra söz konusu kitapta yayımlamıştır. Bildiri kapsamında eserde yer alan bilgilerden azamî ölçüde faydalanılmıştır. Bu kaynağa ilave olarak konuya ilişkin birçok eser taranarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, TBMM, Atatürk, Cumhuriyet, Milletvekili, TBMM’nin 50. Yılı.

**SOME EVALUATIONS OF THE FIRST PERIOD OF THE
REPUBLIC FROM THE PERSPECTIVE OF THE DEPUTIES
WHO PARTICIPATED IN THE FIRST GRAND NATIONAL
ASSEMBLY OF TURKEY AND LIVE IN THE 50TH
ANNIVERSARY OF THE ASSEMBLY**

Abstract

An extremely important step in the establishment of the republican regime in Turkey is the opening of the Turkish Grand National Assembly. The Turkish Grand National Assembly, which started working on April 23, 1920, is an Emergency Assembly that works under a State of Emergency. At the time of the opening of the parliament, the occupation was under way on the basis of the provisions of the Mudros armistice of October 30, 1918. For this reason, the assembly had to make decisions very quickly, implement those decisions immediately, and even pass judgment when the time and place came. This assembly, which has a vital importance in the recent Turkish history, was formed by the gathering of three types of deputies in terms of meeting. These are those who were elected in the elections held under the circular of Mustafa Kemal Pasha on March 19, 1920, those who went from Istanbul to Anatolia after the closure of the last Ottoman Parliament and those who returned after being arrested and sent to Malta. This assembly dealt with very important issues in the process leading up to the April 1, 1923 election decision and came to the fore as the most important institution in which the will of the Turkish nation was represented in extremely depressing days. The opening of the Grand National Assembly of Turkey on April 23, 1920, and the establishment of the republican regime declared on October 29, 1923, have a great importance. The opening of the Turkish Grand National Assembly in the days when the National Struggle was in full swing is a great political revolution in itself. In the republican regime based on popular sovereignty, the highest institution in which popular sovereignty manifests is naturally the parliament. In that case, the most important step in the transition to the Republic is the opening of the parliament itself. Within the scope of this notice; based on the statements made by 14 deputies who were alive on the 50th anniversary of the opening of the parliament, some determinations were made about the First Grand National Assembly of Turkey, the proclamation of the Republic and Mustafa Kemal Atatürk. In this context; the work titled "İlk Meclis'ten Kalanlar 1920-1970" written by Nalân Seçkin in 1970, has been identified as the main

research resource. Because in this work, Seçkin made an interview with all of the deputies in question and published them first in the Anadolu Agency bulletins and then in the book mentioned during their health. Within the scope of the paper, the information contained in the work has been utilized to the maximum extent. In addition to this source, many works on the subject have been scanned and evaluated.

Keywords: History, Grand National Assembly, Atatürk, Republic, Deputy, 50th Anniversary of the Assembly.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu aşamasında atılan en önemli adım Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışıdır. TBMM'nin 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılması, o dönemde Türkiye'de kaybolmaya yüz tutmuş devlet otoritesinin yeniden sağlanmasında en önemli aşamadır. Bilindiği üzere 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edilmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa harekete geçmeye karar verdi. İstanbul'un resmen işgalinden üç gün sonra 19 Mart 1920 tarihinde askerî ve mülkî erkâna bir tamim gönderdi. Söz konusu tamimde özetle şu ifadeler yer veriliyordu: *“İstanbul Meclis-i Mebusanı'na ve hükümet merkezine başta İngilizler olmak üzere İtilaf güçleri tarafından el konulmuştur. Yasama ve yürütme gücü bugün için mevcut değildir. Bir kurucu meclis (Meclis-i Müessisan) oluşturmak gerekmektedir. Kurucu Meclis, hilafet ve saltanat makamları ile İstanbul'un kurtulmasını sağlayacak olan Millî Mücadele'yi sevk ve idare etmelidir. Açılacak meclisin 15 gün içerisinde çoğunluğu teşkil edecek şekilde toplanması kararlaştırılmıştır. Kurucu Meclis Ankara'da toplanacak olup her livadan 5 kişi seçilecektir. Seçilecek üyeler medeni cesarete, fikrî yeteneğe, dinî ve millî hasletlere haiz olmalı, yirmi beş yaşından küçük ve kötü şöhretli olmamalıdır. Seçim sonunda bütün meclis üyeleri için üçer nüsha mazbata tanzim olunacak, bunlardan biri seçim mahallinde kalacak, biri üyeye verilecek biri de meclise gönderilecektir”*.¹ Bu genelgenin yayımlanmasından sonra meclisin açılması amacıyla hazırlıklar başladı. Bunlara ilave olarak İstanbul'dan Anadolu'ya geçebilen Meclis-i Mebusan üyelerinin de yeni açılacak mecliste yer alabilmeleri kararlaştırıldı. Birçok zorluğa rağmen ülke genelinde seçimler yapıldı. 19 Mart 1920'de yayımlanan seçim tüzüğü'nün ardından, Nisan ayının ortalarına doğru İstanbul'dan ayrılıp Anadolu'ya geçebilen mebuslar ve Anadolu'dan seçilen milletvekilleri gelmeye başladı. Mustafa Kemal Paşa, 21 Nisan 1920'de tüm vilayetlere, müstakil livalara, müdafaa-i hukuk merkezlerine ve kolordulara yeni meclisin 23 Nisan 1920 Cuma günü açılacağını bildirmiştir.² Ankara'ya ulaşabilen meclis üyeleri halkla birlikte Hacı Bayram Camii'nde Cuma

¹ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2003, s. 288-289.

² Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 569.

namazını kıldıktan sonra Ulus'ta, ilk meclis binasının önüne geldiler. Buradaki merasimden sonra Büyük Millet Meclisi resmen açılmıştır.³

Sinop Milletvekili Şerif Bey'in açılış konuşmasıyla Büyük Millet Meclisi çalışmalarına resmen başladı.⁴ Şerif Bey'in ardından söz alan Mustafa Kemal Paşa, Meclis'in olağanüstü yetkiyle görev yapacağını belirtmiş ve bu görüş milletvekillerince de kabul edilmiştir.⁵ 24 Nisan 1920'de saat 10:00'da toplanan Büyük Millet Meclisi'nde ilk sözü Mustafa Kemal Paşa aldı. Paşa bu konuşmasında Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından başlayıp Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına kadar geçen süre⁶ içerisinde yaşanan olayları özetlemiştir ki aynı gün milletvekilleri tarafından Meclis Başkanı seçilmiştir. Meclis Başkanı seçildikten sonra, Meclis Başkanlığına bir önerge vermiş ve önerge milletvekilleri tarafından kabul edilmiştir. Bu önerge ve 13 Eylül 1920 tarihinde meclise sunulup 18 Eylül 1920 tarihinde kabul edilmiş olan program bir araya gelerek 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilmiş olan *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*'nun⁷ temelini teşkil etmiştir.⁸

Büyük Millet Meclisi, 29 Nisan 1920 tarihinde Meclisin toplanmasına karşı çıkan asileri ve istikbâlde çıkabilecek isyan faaliyetlerini bertaraf etmek amacıyla Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu kabul etmiştir.⁹ 30 Nisan 1920 tarihinde Avrupa Devletleri Dışişleri Bakanlıklarına Ankara'da yeni bir meclisin kuruluşunu bildiren birer muhtıra gönderilmiştir. Bu bildiriye artık Türk milletinin yegâne meşru merciinin Büyük Millet Meclisi olduğu belirtilmiş ve onun onayı olmaksızın imzalanacak hiçbir belgenin hukukî temelini olmayacağını belirtilmiştir. 2 Mayıs 1920 tarihinde ise yine Mustafa Kemal Paşa'nın, meclise sunduğu bir başka önerge dâhilinde hükümet kurulmasına dair yasa kabul edilmiştir. Buna göre 11 kişiden

³ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, s. 293-297.

⁴ Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, haz. Enis Şahin, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014, s. 189.

⁵ İsmet İnönü, **Hatıralar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014, s. 183-184.

⁶ Bu konuda güncel bir değerlendirme için bk. Yenal Ünal, "Millî Mücadele'de Bartın", **Tarih Okulu Dergisi**, C IX, S 25, s. 614-618.

⁷ 1921 Anayasası hakkında bilgi için bk. Ergun Özbudun, **1921 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.

⁸ Mehmet Saray, **Türk Devletlerinde Meclis (Parlamento), Demokratik Düşünce ve Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 35; Temuçin Faik Ertan vd. **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014, s. 111-112.

⁹ TBMM'nin açılmasından önce ve sonra hem Heyet-i Temsilîye'ye hem de TBMM otoritesine karşı çok sayıda isyan çıkmıştır. Örnek olması bakımından bk. Zühtü Güven, **Anzavur İsyanı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1965.

I. TBMM'DE GÖREV ALAN VE MECLİSİN AÇILIŞININ 50. YIL DÖNÜMÜNDE
HAYATTA OLAN MİLLETVEKİLLERİNİN GÖZÜNDEN CUMHURİYETİN İLK
DÖNEMLERİNE İLİŞKİN BAZI TESPİTLER

müteşekkil Heyet-i Vükela yani Bakanlar Kurulu, 3 Mayıs 1920 tarihinde meclis üyeleri arasından seçilmiştir.¹⁰

23 Nisan 1920 tarihinde çalışmalarına başlamış olan Büyük Millet Meclisi bir olağanüstü hâl meclisidir. I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi hükümleri çerçevesinde başlayan işgaller zamanla İzmir ve İstanbul gibi memleketin en büyük iki şehrini de yutmuştu. Batı Anadolu'da Yunanlar, İzmir'i işgal etmelerini müteakip işgal sahalarını daha da iç kesimlere yöneltmişlerdir. Dolayısıyla yeni açılan meclisin uğraşması gereken çok ciddi sorunlar bulunmaktaydı. Bu nedenle bu meclisin çok hızlı kararlar alması, aldığı kararları derhal uygulamaya koyması, yeri ve zamanı geldiğinde hüküm dahi verebilmesi gerekmektedir. Kararların sağlıklı ve hızlı bir biçimde alınması ve uygulanması temel esastı. Birinci Meclis olarak da ifade edilen 23 Nisan 1920'de açılan bu meclis döneminde, TBMM başkanlığı tarafından kendilerine birer sicil numarası verilen bir başka deyişle mebus listesinde adı geçen 437 kişi vardır. Bunların 47'si hiçbir toplantıya katılmamış; dolayısıyla meclis toplam 390 milletvekiliyle çalışmıştır.¹¹

Meclis toplaniş bakımından üç tip milletvekilinin bir araya gelmesiyle teşekkül etmiştir. Birinci grup milletvekili, Mustafa Kemal Paşa'nın, 19 Mart 1920 tarihli genelgesi çerçevesinde yapılan seçimlerde seçilenler, ikinci grup son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın kapanması üzerine İstanbul'dan, Anadolu'ya geçenler ve üçüncü grup tutuklanıp Malta'ya gönderilmişken sonradan dönenler. Dönemin fevkalade koşullarından dolayı bazı milletvekilleri aynı anda birden fazla görevi yerine getirmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle üzerlerine almış oldukları bu görevleri ifa etmek için memleketin değişik mıntukalarında bulunan milletvekillerinin gelememesi nedeniyle meclis görev yaptığı üç yıllık zaman zarfında hiçbir zaman tam üye sayısıyla toplanamamıştır. Birinci Mecliste birçok iş kolundan milletvekili yer almıştır. Asker, din adamı, memur, eşraf, mütegalibe başta olmak üzere muhtelif gruplardan ve mesleklerden kişiler mecliste yer almışlardır. Açılan bu yeni meclise milletvekilleri aynı zamanda "*Meclis-i Kebir-i Millî*" adını da vermişlerdir.¹²

¹⁰ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, s. 301-302.

¹¹ Ahmet Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri-Millî Mücadele Döneminde Seçimler*, 3. Bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 79.

¹² Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1984, s. 200-203.

Birinci Büyük Millet Meclisi, birbirinden farklı birçok düşünceye sahip milletvekiline de ev sahipliği yapmıştır. Bu dönemde mecliste herhangi bir siyasi parti bulunmamakla birlikte; Cumhuriyetçi, İttihatçı, Bolşevik, Hilafetçi ve Saltanatçı olarak ifade edilebilecek birçok türden siyasal düşünceye sahip milletvekili bulunmaktaydı. Nitekim meclisin açılmasından sonra milletvekilleri siyasal düşünce bakımından kendilerine yakın gördükleri kimselerle bir araya gelerek çeşitli gruplar ortaya çıkardılar. Bu grupların o dönem koşulları göz önüne alındığında birer siyasi parti olarak vazife gördükleri ifade edilemez. Bununla birlikte belirli siyasal fikirlere sahip bireylerin bir araya gelerek seslerini daha gür bir biçimde duyurmak istemeleri fikri üzerinden bir okuma yapıldığında bu grupların ilerleyen süreçte kurulacak siyasal partilere birer temel teşkil ettiği ifade edilebilir. Mecliste bu dönemde Tesanüt Grubu, Halk Zümresi Grubu, Islahat Grubu ve İstiklâl Grubu yer almaktaydı. Bu grupların vasıtasıyla meclis ve hükümetin denetimi gerçekleştirildiği gibi mecliste her çeşit düşünce de kendini ifade edebilme imkânı yakalıyordu. Bununla birlikte bu gruplar arasındaki fikir çatışmaları sonraları çok daha ileri boyutlara ulaşmıştır. İlk açıldığı zamanlarda oldukça hızlı bir biçimde çalışan meclis zamanla adı geçen grupların ciddi mücadelelerinin yaşandığı bir mekân hâline dönüşmüştür. Bu da doğal olarak meclisin çalışmalarını yavaşlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Birinci Büyük Millet Meclisi'nde ortaya çıkan grupların ahenkli bir biçimde çalışmaması ve işleri yavaşlatması üzerine 10 Mayıs 1921 tarihinde kendisine yakın olan 151 milletvekili arkadaşıyla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adında bir grup kurmuştur. Grubun kurulmasından sonra meclisteki bütün milletvekillerini bu grubun üyesi olmaya davet etmiştir. Nitekim meclisteki mebusların büyük bir bölümü Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'na üye olmuştur. İlerleyen süreçte bu grupta yer alan milletvekilleri için Birinci Grup, bu grubun dışında kalan ve daha çok muhalif fikirleriyle ön plana çıkmış olan milletvekillerinin yer aldığı gruba İkinci Grup adı verilmiştir.¹³ Birinci Büyük Millet Meclisi, açılışının ilk günlerinden itibaren kendisini kurucu bir meclis olarak görmüştür. Diğer bir ifadeyle çağ açan, kendinden öncekilerine nazaran köklü değişiklikler yapan yeni bir hükümet kuran ve nizam oluşturan meclistir. Bu meclis, yeni bir devlet kurma sürecinde bu sürecin bütün yükümlülüklerini yerine getirmiştir. Bütün demokratik sistemlerde olduğu gibi bu meclis de yasama, yürütme, yargı kavramlarını temel kuvvetler

¹³ İhsan Güneş, "İkinci Grup", **Atatürk Ansiklopedisi**.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ikinci-grup/> (Erişim Tarihi: 24.07.2023).

I. TBMM'DE GÖREV ALAN VE MECLİSİN AÇILIŞININ 50. YIL DÖNÜMÜNDE
HAYATTA OLAN MİLLETVEKİLLERİNİN GÖZÜNDEN CUMHURİYETİN İLK
DÖNEMLERİNE İLİŞKİN BAZI TESPİTLER

olarak benimsemiştir. Ancak Türkiye'nin o dönemde içinde bulunduğu olağanüstü şartlar nedeniyle bu güçleri kendi bünyesinde toplamıştır. Çünkü her üç kuvvetin de olabildiğince pratik olarak devreye sokulması gerekmiştir. Meclis yasama yetkisini, çıkardığı yasalarla, yürütmeyi İcra Vekilleri Heyeti adlı kurulla kullanmıştır. Yine Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun kabulü sonrasında kurulan İstiklâl Mahkemelerinin başkanları da meclis tarafından tayin edilmiştir. Böylece meclis, yargı yetkisini de üzerine almıştır.¹⁴

Büyük Millet Meclisi, 1923 yılına kadar Meclis Hükümet Sistemi adı verilen bir sistemle yönetilmiştir. Kuvvetler Birliği ilkesinin güçlü bir biçimde pratiğe dökülmesi olarak da ifade edilebilecek Meclis Hükümeti Sistemi'nde, devlet başkanı ya da başbakan bulunmamaktaydı. Her iki görevi de fiilen meclis başkanı yerine getirmekteydi. Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa aynı zamanda hükümetin de başkanıydı. Ancak oldukça yoğun bir iş gündemine sahip olan Mustafa Kemal Paşa, Vekiller Heyeti Başkanlığı'nı bir süre sonra Fevzi Çakmak Paşa'ya bırakmıştır. Bu sistemde bakanlar meclis içinden tek tek seçilmiş olup meclisin vekili manasına gelecek şekilde vekil sıfatıyla hükümet işlerini yürütmüşlerdir. Dolayısıyla meclis kendi içerisinden oluşturduğu bir kurulla yürütme yetkisini kullanmıştır. Bu nedenle bakanların oldukça sıkı bir denetime tabi tutuldukları söylenebilir.¹⁵

I. TBMM'nin, birçok zorlu işi başardığını, büyük imkânsızlıklara ve baskılara rağmen çalışmaktan asla vazgeçmediğini ifade etmeliyiz. Millî Mücadele, I. TBMM'nin olağanüstü gayretleri neticesinde başarıyla gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla meclisin bu ilk döneminde harcanan mesaiyle aynı zamanda yeni bir devletin teşekkül ettiğinin altı bu noktada çizilmelidir.¹⁶

Bu bildiri kapsamında; söz konusu mecliste görev yapan ve meclisin açılışının 50. Yıldönümünde yani 1970 yılında hâlâ hayatta olan 14 milletvekilinin bakış açısından başta I. TBMM, Cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal Atatürk üzerine çeşitli değerlendirmeler yapılmak suretiyle genel manada cumhuriyetin 50 yıllık bir panoraması çizilmeye çalışılmıştır. I. TBMM'de görev almış ve meclisin açılışının 50. Yıldönümünde hayatta

¹⁴ Yenal Ünal, "Millî Mücadele: Mondros Mütarekesinden Sevr Antlaşmasına Türkiye'de Yaşanan Siyasi Gelişmeler", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I-Kurtuluş, Kuruluş ve Modernleşme (1920-1938)**, ed. Nurgün Koç, C I, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 143-144.

¹⁵ Ahmet Demirel, **İlk Meclisin Vekilleri-Millî Mücadele Döneminde Seçimler**, s. 103-108.

¹⁶ Sabahattin Selek, "50. Yıl-Birinci Meclis Zor Günlerin Meclisiydi", **Milliyet**, 23.04.1970.

olan 14 milletvekili ile gazeteci-yazar Nalân Seçkin birer röportaj yaparak bu röportajları önce Anadolu Ajansı bültenlerinde, dolayısıyla abonesi olan gazetelerin bazılarında on beş gün süreyle “1970’de 13’e İndiler” başlığıyla yayımlamıştır. Bazı bölümleri, 23 Nisan 1970 günü Türkiye Radyolarında özel programda verilmiştir. Seçkin, gerçekleştirdiği bu röportajları aynı yıl içinde “İlk Meclis’ten Kalanlar 1920-1970” başlıklı bir eserde bir araya getirmiştir. Bu kapsamda; Nalân Seçkin tarafından 1970 yılında kaleme alınmış olan bu eser, bu bildirinin en temel kaynağıdır. Çünkü yazar bu eserde, söz konusu milletvekillerinin tamamıyla birer mülakat yapmış ve büyük bir bölümünün sağlığında bu mülakatları yayımlamıştır. Adı geçen kitap bugüne kadar kimi araştırmacılar tarafından bazı incelemelerde kullanılmış olmakla birlikte; bütüncül anlamda ciddi bir incelemeye tabi tutulmamıştır. Bu nedenle adı geçen çalışmada yer alan önemli bilgilerin çok daha derinlikli, sağlıklı bir biçimde yorumlanması ve analiz edilmesi gerekmektedir.¹⁷

Bu konunun araştırma safhasında, ilgili telif eserler, makaleler, tezler ve süreli yayınlar titizlikle gözden geçirilmiştir. Dolayısıyla sadece Seçkin’in eseri üzerinden değil, daha geniş bir literatür üzerinden ilerleme sağlanmaya çalışılmıştır. Bu araştırma aynı zamanda Türkiye’nin demokrasi serüveninin farklı bir pencereden incelenmesi anlamını da taşımaktadır. Buradan hareketle çalışmanın dolaylı yönden Türkiye’nin kısa bir demokrasi tarihi yazım denemesi olduğunun da altı çizilmelidir.¹⁸

22 Ekim 1965-1 Kasım 1970 tarihleri arasında TBMM Başkanlığı yapan ve röportajlar gerçekleştirildiğinde de ayın görevi sürdürmekte olan Ferruh Bozbeyle’ye göre 1970 yılına gelindiğinde I. TBMM’de görev yapmış ve hayatta olan toplam 14 milletvekili bulunmaktadır.¹⁹ Bunlar: Ahmet Ferit Tek,²⁰ Fahrettin Altay,²¹ Tevfik Rüştü Aras,²² İsmet İnönü,²³ Mahmut Celal Bayar,²⁴ Ahmet Fevzi Erdem,²⁵ Atıf Tüzün,²⁶ Abdülgani

¹⁷ Nalân Seçkin, *İlk Meclis’ten Kalanlar 1920-1970*, Divan Matbaası, Ankara, 1970, s. 1-22.

¹⁸ Nalân Seçkin, *age.*, s. 6-7.

¹⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/baskan/meclis-baskanlari> (05.07.2023 tarihinde erişildi.)

²⁰ Ahmet Ferit Tek, TBMM İstanbul Milletvekili Sicil No: 211.

²¹ Fahrettin Altay, TBMM Mersin Milletvekili Sicil No: 345.

²² Tevfik Rüştü Aras, TBMM Menteşe Milletvekili Sicil No: 333.

²³ İsmet İnönü, TBMM Edirne Milletvekili Sicil No: 126.

²⁴ Mahmut Celal Bayar, TBMM Saruhan Milletvekili Sicil No: 369.

²⁵ Ahmet Fevzi Erdem, TBMM Batum Milletvekili Sicil No: 40.

²⁶ Atıf Tüzün, TBMM Kayseri Milletvekili Sicil No: 269.

I. TBMM'DE GÖREV ALAN VE MECLİSİN AÇILIŞININ 50. YIL DÖNÜMÜNDE
HAYATTA OLAN MİLLETVEKİLLERİNİN GÖZÜNDEN CUMHURİYETİN İLK
DÖNEMLERİNE İLİŞKİN BAZI TESPİTLER

Ensari,²⁷ Refik Koraltan,²⁸ Yasin Kutluğ,²⁹ Ali Kılıç,³⁰ Halil İbrahim Özkaya,³¹ Hüseyin Aksu³² ve Yasin Haşimoğlu'dur.³³ Bu vekiller ilk meclisten önce, ilk mecliste ve sonraki süreçlerde son derece önemli ve hayati vazifelerde bulunmuş simalardır. Birçoğu Osmanlı döneminde meslekî hayatlarına başlamış, cumhuriyet döneminde alanlarında daha da uzmanlaşarak ülkeye ciddi hizmetlerde bulunmuşlardır. Dolayısıyla devletin kuruluşuna şahitlik etmiş ve resmî çok önemli hizmetler sunmuş bu önemli devlet adamlarının tecrübelerinin bilimsel ve metodolojik bir temelde yorumlanmasının yakın dönem Türkiye tarihine farklı bir cepheden katkı sağlayacağı düşünülmektedir.³⁴

Nalân Seçkin'in "*İlk Meclis'ten Kalanlar 1920-1970*" başlıklı eserinde yer verdiği mülakatlar titiz bir incelemeye tabi tutulduğunda, meclisin açılışının 50. Yıldönümünde hayatta olan 14 milletvekilinin birçok farklı konu üzerine son derece kıymetli değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir. Genel itibarıyla röportajlarda I. TBMM'nin açılışı, Cumhuriyetin ilanı, Mustafa Kemal Atatürk ve sonrası dönemlerde yaşanan gelişmelerin üzerinde ağırlıklı olarak durulduğu görülmektedir. Bunlara ilave olarak röportajlarda üzerinde durulan konuları şu şekilde sıralamak mümkündür: I. Dünya Savaşı ve akabinde yaşanan gelişmeler, son Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanması ve yaşanan krizler, 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasından önce gerçekleştirilen milletvekilliği seçimleri, seçilen milletvekillerinin Ankara'ya ulaşma serüvenleri ve göreve başlamaları, TBMM'nin yapısı, amacı, çalışma şekli, ortaya koyduğu işler, TBMM'de ve ülkede Millî Mücadele'yi baltalamaya yönelik olarak yapılan Bolşevik propagandası, muhtelif cepheleriyle Millî Mücadele, çeşitli şehirlerin Millî Mücadele'ye katılması, Millî Mücadele'yi baltalamaya yönelik dinî propaganda, İstiklâl Mahkemeleri, Cumhuriyetin ilanı ve cumhuriyet üzerine çeşitli yorumlar, Mustafa Kemal Atatürk, Atatürk döneminden sonra Türkiye'de yaşanan önemli gelişmeler, 1970'li yılların siyasi eğilimi ve Türkiye'yi bekleyen tehlikeler. Söz konusu

²⁷ Abdülgani Ensari, TBMM Siverek Milletvekili Sicil No: 395.

²⁸ Refik Koraltan, TBMM Konya Milletvekili Sicil No: 289.

²⁹ Yasin Kutluğ, TBMM Gaziantep Milletvekili Sicil No: 179.

³⁰ Ali Kılıç, TBMM Gaziantep Milletvekili Sicil No: 177.

³¹ Halil İbrahim Özkaya, TBMM Antalya Milletvekili Sicil No: 25.

³² Hüseyin Aksu, TBMM Erzincan Milletvekili Sicil No: 153.

³³ Yasin Haşimoğlu, TBMM Oltu Milletvekili Sicil No: 365.

³⁴ Bildiri kapsamında; yer alan milletvekillerinin ilgili konulara göre verdikleri açıklama sırası mümkün olduğunca TBMM'deki doğum tarihi kayıtlarına göre düzenlenmiştir.

milletvekillerinin, bu konular üzerine birçok can alıcı tespitte bulunduğu ifade edilmelidir. Bugüne kadar incelediğimiz birçok bilimsel eserde ve hatırat türündeki çalışmalarda karşılaşmadığımız birçok ilginç bilginin; bildiri çalışmamız kapsamında değerlendirmeye tabi tutulmasının literatüre küçümsenemeyecek ölçüde bir katkı sunacağı kanaatindeyiz.³⁵

I. TBMM Üzerine Yapılan Değerlendirmeler

İncelememiz kapsamında; söz konusu 14 milletvekilinin en çok değerlendirmeyi, I. TBMM üzerine yaptıklarını ve bu konuya ayrı bir ehemmiyet verdiklerini belirtebiliriz. Çünkü mebusların hepsi de Millî Mücadele'nin ve Cumhuriyetin meşruiyetinin bu kuruma dayandığının farkındadırlar. Adı geçen milletvekillerinden Fahrettin Altay, her şeyden önce son Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da açılmasını ve bu meclisin kendisini tatil etmesi sonrasında yaşanan gelişmeler temelinde Ankara'da yeni bir meclisin teşekkül etmesi ve Ankara'daki bu yeni meclisin dayandığı meşru zemini tartışma konusu yapmıştır. Bilindiği üzere son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı 12 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da toplanmış, 28 Ocak 1920'de Misak-ı Millî kararını almış ve 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf Devletlerinin İstanbul'u resmî işgalleri neticesinde 18 Mart 1920 tarihinde kendi kendini süresiz olarak tatil etmiştir. Bahsedilen sürece ilişkin olarak Altay şu çok kıymetli değerlendirmelerde bulunmuştur: *“Atatürk, Büyük Millet Meclisi, İstanbul'da toplanacağı vakit itiraz etmişti. İstemez. Bırakın bunu Anadolu'da toplayalım demişti. Arkadaşları, İstanbul'da olsun dediler ve İstanbul'da toplandı. Nitekim Atatürk'ün dediği çıktı, derhal dağıttular. Onun üzerine Atatürk, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'ni kurdu.”*³⁶ Buradan hareketle Ankara'da yeni açılan meclisin son derece meşru bir zeminde ve haklı gerekçelere dayanılarak oluşturulduğu ifade edilmelidir.³⁷

Milletvekillerinin, I. TBMM'siyle bağlantılı olarak değerlendirmelerde buldukları konuların en başında mebus seçilme süreçleri ve Ankara'ya ulaşımında yaşadıkları sıkıntılı süreçler gelmektedir. Ulaşım imkânlarının son derece kısıtlı olduğu o dönemlerde eşkıyalık ve iç isyanlar başta olmak üzere ulaşımı ve iletişimi güçleştiren birçok amilin olduğu bilinmektedir. Üstelik İstanbul'dan, Ankara'ya geçme arzusunda bulunan mebuslar için bir de İtilaf Devletlerinin baskısı ve denetimi söz konusuydu. Bütün bu sorunları geride bırakıp Ankara'ya ulaşmak da bütün sorunları çözmüyordu. Ankara'da başta

³⁵ Nalân Seçkin, *age.*, s. 1-172.

³⁶ Nalân Seçkin, *age.*, s. 40-41.

³⁷ Ahmet Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri-Millî Mücadele Döneminde Seçimler*, s. 39-60.

I. TBMM'DE GÖREV ALAN VE MECLİSİN AÇILIŞININ 50. YIL DÖNÜMÜNDE
HAYATTA OLAN MİLLETVEKİLLERİNİN GÖZÜNDEN CUMHURİYETİN İLK
DÖNEMLERİNE İLİŞKİN BAZI TESPİTLER

barınma olmak üzere onlarca sorun meclisin yeni vekillerini beklemekteydi. Örneğin, ilk dönem TBMM milletvekillerinden olan Ahmet Ferit Tek³⁸ o dönemde Kuva-yı Milliye ile Fransızlar arasında bir anlaşma yapılması ve bazı Fransız esirlerine karşılık iki vatanperverle, Boğaziçi'nde bir dost yalısından alınarak bir Fransız muhribine getirilmesi sayesinde Mudanya'ya ulaşmıştır.³⁹ Ahmet Ferit Tek,⁴⁰ İstanbul'dan Ankara'ya geçişini çok daha sonradan şu şekilde anlatmıştır: *“Bu arada Ankara'dan haber geldi. Sizi İstanbul'dan, Ankara'ya naklettireceğiz diye. Ankara Hükümeti, o zaman birkaç Fransız zabıtni yakalamış. Onları iade ediyorlarmış. Fransızlara şart koşmuşlar. İstanbul'da üç kişimiz var, bunları alıp gelir misiniz diye? Fransızlar bunu kabul etmişler ve mukavele olmuş. O üç kişinin arasında ben de vardım. O zaman Fransızlar bize müracaat ettiler. Sizi alıp götürüleceğiz diye, biz de kabul ettik. Çengelköyü'nde bir dostumuzun yalısında bekledik. Fransızlar bir sandal gönderdiler, beni oradan aldılar. Götürdüler küçük bir Fransız gemisine. Onunla bizi Mudanya'ya götürdüler. Mudanya'ya gittiğimiz zaman, tabii Anadolu Hükümeti'nin himayesine, muhafazasına geçtik.”*⁴¹ Görüldüğü üzere Ahmet Ferit, meclise ulaşabilmek için İtilaf Devletlerinden Fransa'yı aşmak zorunda kalmış ve Ankara Hükümeti'nin verdiği mücadele sayesinde Anadolu'ya ulaşabilmiştir.

Millî Mücadele döneminin en önemli ordu komutanlarından biri olan Fahrettin Altay da Mustafa Kemal Paşa'nın talebi üzerine I. TBMM'de mebus olabilmek için adaylığını koymuştur. Altay, konuya ilişkin şu bilgileri vermiştir: *“Konya'da 12. Kolordu Kumandanı olarak bulunuyordum.*

³⁸ Ahmet Ferit Tek hakkında tarafımızca 2006 yılında Prof. Dr. Ahmet Özgiray'ın danışmanlığında “Ahmet Ferit Tek'in Hayatı, Siyasi Faaliyetleri ve Fikirleri, **Yüksek Lisans Tezi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü” künyeli bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Daha sonradan bu tez çalışması kitaplaştırılmıştır. Bk. Yenal Ünal, **Ahmet Ferit Tek**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2009, s. 53-54; Ahmet Ferit Tek, “İlk Türkiye Büyük Millet Meclisinden Hayatta Kalan En Yaşlı Aza, İstanbul Milletvekili Ahmet Ferit Tek'in 23 Nisan'ın 50. Yıldönümünde Mesajı”, **Türk Kültürü Dergisi**, S 91, 1970, s. 441-442; Emel Esin, “Cumhuriyeti Kuranlardan Ferit Tek'in Bitmeyen Son Makalesi”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, C II, S 22, Ekim 1973, s. 11-12; Necati Akder, “Seçkin Vatansever, Büyük Milliyetçi, Değerli Fikir ve Mefkûre Adamı Ahmet Ferit Tek Üful Etti”, **Türk Kültürü Dergisi**, 1971, S 110, s. 116; Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi**, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, C 1-3, Ankara, s. 495; Ali Çankaya, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1859-1968**, C 2, Mars Yayınları, Ankara, 1968-1969, s. 929; Bilal N. Şimşir, **Bizim Diplomatlar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s. 162-163; Nurettin Can Güleklî, Rıza Onaran, **Türkiye Büyük Millet Meclisi 1920-1970**, İstanbul, 1973; Tevfik Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da (1919-1921)**, C 1, 2. Bs. Kent Yayınları, Ankara, 1981, s. 66; Ali Naci Karacan, **Lozan Barışı ve İsmet Paşa**, 3. Bs. Ankara, 1993, s. 58-59.

³⁹ Emel Esin, “Ahmet Ferit Tek”, **Türk Kültürü Dergisi**, S 110, 1971, s. 140.

⁴⁰ Yenal Ünal, “A Study on Turkish Diplomats Officiated in the Early Republican Period”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C XX, S 41, 2020, s. 655.

⁴¹ Nalân Seçkin, **age.**, s. 29-30.

Albaydım. Atatürk'ten bir telgraf aldım. Millet Meclisi Ankara'da toplanacak. İstanbul'dan çıkan mebusla, Ankara'ya davet edildiler. Eksikleri de yeniden intihap olunuyor. Sizin de Konya'dan mebus olmanızı muvaffık bulduk. Adaylığınızı koyunuz tarzında bir telgraftı. Kendisine verdiğim cevapta askerlerin bu işe karışması fikrinde değilim. Müsaade buyurulursa yerime bir başkası intihap olunsun dedim. Cevap verdi: Evet ben de o fikirdeyim. Fakat bu meclis mahiyeti biraz başka türlü bir meclistir. Onun için büyük kumandanların meclise aza olmaları lazımdır. Fakat kumandanlığınızı bırakacak değilsiniz. Hem kumandan olarak kalacaksınız hem mebus olarak bulunacaksınız.”⁴² Burada dikkati çeken önemli nokta Mustafa Kemal Paşa'nın bütün büyük kumandanları I. Meclis'te görmek istemesi durumudur. Paşa, bu meclisin olağanüstü bir hâl meclis olduğunun bilincindedir ve yeni bir devletin bu meclisten doğacağına farkındadır. Bu noktada bütün güçlü generallerin desteğinin hayati bir öneme sahip olduğunu düşünmektedir.⁴³

Atatürk döneminde uzun bir süre Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Tevfik Rüştü Aras Millî Mücadele yıllarında İstanbul'dan Anadolu'ya geçmeye çalışanlardan biridir. Aras Anadolu hareketine katılmasını şu şekilde anlatmıştır: : *“İngilizlerin, İstanbul'u işgali üzerine durum gene değişti. Derhal Anadolu'ya harekete karar verdim ve Rodos'a gittim. Oradan kayıkla Köyceğiz'e çıktım. Burada bize sadık, millî harekete sadık kimseler olabileceğini düşünerek, dostlarıma sordum. Kaymakam beyi ziyaret ettim. Bu suretle Köyceğiz de millî harekete iltihak etmiş oldu. Ondan sonra orada Mustafa Kemal'le muhabere ettim. Aldığım talimat mucibince Muğla'ya gittim. Muğla'da da mebus intihap edildim. Menteşe Mebusu.”⁴⁴* Tevfik Rüştü Aras da birçok mebus gibi bir taraftan Anadolu'ya geçmeye çalışırken diğer taraftan da Mustafa Kemal Paşa'yla muhabere hâlinde olmuştur. Çünkü ulusal hareketin merkezi noktasında o vardır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı döneminde uzun yıllar Başbakanlık görevini yürütmüş ve ondan sonra Cumhurbaşkanı görevini üzerine almış olan İsmet İnönü de ilk mecliste mebus olarak görev yapmıştır. İnönü, Anadolu'ya geçişi hakkında Nalân Seçkin'e şu bilgileri aktarmıştır: *“Daha meclis toplanmadan bir iki gün evvel aramızda toplantılara başladık. Meseleleri konuştuk. Hesapsız mesele, hesapsız güçlük ve son derece büyük*

⁴² Nalân Seçkin, *age.*, s. 36-37.

⁴³ Mustafa Okuklu, “Fahrettin Altay”, **Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2009, s. 47.

⁴⁴ Nalân Seçkin, *age.*, s. 48.

I. TBMM'DE GÖREV ALAN VE MECLİSİN AÇILIŞININ 50. YIL DÖNÜMÜNDE
HAYATTA OLAN MİLLETVEKİLLERİNİN GÖZÜNDEN CUMHURİYETİN İLK
DÖNEMLERİNE İLİŞKİN BAZI TESPİTLER

vazife duygusu var üzerimizde ve vazife alacağız görünüyor. Öyle hazırlanıyoruz. Alacağımızı vazifeler son derece çitilli!"⁴⁵ İsmet İnönü, Millî Mücadele yılları boyunca Mustafa Kemal Paşa'nın sağ kolu olarak görev yapmıştır. Yakın dönem Türk tarihine ikinci adam olarak intikal eden İnönü, Anadolu'ya geçmeden önce daha İstanbul'dayken sürekli Mustafa Kemal Paşa'yla iletişim hâlinde bulunup ulusal hareketin gelişimi için çalışmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, döneminin son Başbakanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olan Mahmut Celal Bayar da I. TBMM'de mebus olarak görev almıştır. Bayar, ilk olarak İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusan'a mebus seçilmiş, bu meclisin kendini tatil etmesi üzerine Anadolu'ya geçmiştir. Bayar, Anadolu'ya geçişi hakkında Seçkin'e şu bilgileri aktarmıştır: "*İstanbul işgal edilince bana geldiler. Seni de Malta'ya götürecekler. Gel saklayalım dediler. Kemal Bey isminde bir yüzbaşı. Beni tanımıyor ama mesleğimi biliyor. Kendisi de benim gibi aynı yoldan İttihatçı ve Meşrutiyet ihtilalcilerinden. Onu evinde kalıyorum. Dedi ki ben vazifeye gideceğim siz burada kalın ben akşama size haber getiririm dedi ve gitti.*"⁴⁶ Görüldüğü üzere İstanbul'dan, Anadolu'ya geçişler Millî Mücadele yılları boyunca oldukça güç koşullarda gerçekleşmiştir. Meclis-i Mebusan'da görev yapan mebuslar İtilaf Devletleri tarafından yakalanıp Malta'ya sürgün edilmemek için İstanbul'daki millî teşkilatlarla birlikte hareket etmişlerdir.

I. TBMM'ne seçilen mebusların Ankara'ya ulaşma noktasında yaşadıkları sıkıntılar sadece İtilaf Devletleriyle sınırlı kalmamıştır. Ulaşım ve maddi imkânsızlıklara binaen eşkıyalık ve çetecilik faaliyetleri başta olmak üzere birçok unsur mebusların Ankara'ya ulaşmalarında engel teşkil etmiştir. I. TBMM'ne Siverek mebusu olarak seçilen Abdülgani Ensari bu çeşit sıkıntılarla karşılaşmış bir milletvekilidir. Seçkin'e vermiş olduğu mülakatta konuyla ilgili olarak şu bilgileri paylaşmıştır: "*Tuttum o vakit, buradan çıktım gittim Diyarbakır'a. Oraya Elcezire Cephe Kumandanı geliyordu. Nihat Paşa. O zaman eşkıya Hekimhan yanında. Malatya'nın kazası Hekimhan. Orada insanları öldürmüşler ve evi barkı soymuşlar. Elcezire Cephe Kumandanı'nın yaverini de öldürmüşler. İşte Diyarbakır'a tam o sırada gidiyordum. Asayişsizlik ortalığı kırıp geçiriyor. Neticede Allah'ın inayetiyle Diyarbakır üzerinden Sivas'a kadar düşe kalka gittik. Fakat Sivas'ta öte daha fazla eşkıya ve çeteler var. Kaldım böyle*

⁴⁵ Nalân Seçkin, *age.*, s. 54.

⁴⁶ Nalân Seçkin, *age.*, s. 73.

mütehayyir. Baktım biraz sonra Topsakallı Haşmettin Ağa geliyor. Muhterem bir adam. Malatya'nın Besni kazasından. Adamlarından sekiz dokuz tane muhafız getirmişti. Muhafızlar hep silahlı. İşte bu adamlarla beraber düşe kalka salimen Ankara'ya vardık."⁴⁷ Bu bilgilerden hareketle; o dönem Anadolu'sunun yaşanan olağanüstü gelişmelerin de etkisiyle güvenli bir coğrafya olmadığını belirtebiliriz. Dolayısıyla meclisin açılışına yetişmek isteyen milletvekillerinin ulaşım için aynı anda birçok sorunu çözmek zorunda kaldıklarını görmekteyiz.

Milletvekillerinin adı geçen mülakatlarda oldukça detaylı bilgi verdikleri konular arasında yine meclisin açılışı, çalışma şekli, vücuda getirdiği önemli yasalar, meclisin amacı ve mecliste yaşanan tartışmalar gelmektedir. Bu konular üzerine anımsayabildikleri birçok şaşırtıcı bilgiyi Seçkin'le paylaşmışlardır.⁴⁸

Hüseyin Aksu, I. TBMM'nin açılışı konusuna özenerek değinen ilk dönem mebuslarından. Aksu, meclisin açılışı hususunda Seçkin'e şu değerli bilgileri aktarmıştır: "... Şimdi müze oldu ya. İlk gün orada toplandı. Atatürk de gelmişti. Dinleyici de vardı ama azdı. Kim bilir belki de İstanbul Hükümeti'nden korkuyorlardı. Onlar nazarında biz -Padişah'a isyan etmiş kimselerdik. Bu memleketi kurtarmak kararını, bir gizli celsede almıştık. Ondan sonra celse aleniye çevrildi. Bu memleketin bir Misak-ı Millî hududu çizilmişti. Misak-ı Millî gayesi istihsal edilip de, tamamen Türkiye'ye ilhak edilinceye kadar bu meclis müstemirren devam edecektir, hiç bir surette bozulmayacaktır kararı aldık. Türk Devleti o gün ilk defa o celsede konuşulmuştu."⁴⁹ Aksu'nun vermiş olduğu bilgilerdeki en önemli noktalardan birisi meclisin açıldığı gün katılımın düşük olması konusudur. Bunda birçok amilin etkili olduğu yukarıda tartışılmıştı. Ancak Aksu'nun da belirttiği gibi katılımın düşük olmasında padişahın ve İstanbul Hükümeti'nin baskılarının büyük tesiri bulunmaktadır. Dolayısıyla bu meclisin açılışı aynı zamanda emperyalistlere ve İstanbul Hükümeti'ne karşı güçlü bir meydan okumadır.⁵⁰

I. TBMM, Millî Mücadele'nin meşru bir zeminde ilerlemesini sağlayan en önemli siyasi mercidir. Dolayısıyla bu mecliste bütün fevkalade önemli

⁴⁷ Nalân Seçkin, *age.*, s. 99.

⁴⁸ **TBMM Albümü 1920-1950**, C I, ed. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, 2. Bs. TBMM Genel Sekreterliği Yayınları, Ankara, 2010, s. 9-63.

⁴⁹ Nalân Seçkin, *age.*, s. 151.

⁵⁰ İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, 3. Bs. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 65.

I. TBMM'DE GÖREV ALAN VE MECLİSİN AÇILIŞININ 50. YIL DÖNÜMÜNDE
HAYATTA OLAN MİLLETVEKİLLERİNİN GÖZÜNDEN CUMHURİYETİN İLK
DÖNEMLERİNE İLİŞKİN BAZI TESPİTLER

millî meseleler çoğu zaman dışarı bilgi sızması için gizli oturumlarda tartışılmıştır. İsmet İnönü, bu konuda şu değerli bilgileri vermiştir: *“Toplantıların çoğu gizli olurdu o zaman. Memleketin ihtiyaçları çok, düşmanların tertipleri büyük bunları çırılçıplak ve cesur bir şekilde her şeyi bilmek isteyen bir meclis. Hiçbir şeyin gizli kalmasına tahammülü yok. Her şeyi meclise anlatırız. Meclis bizzat hükümetti. Öyle kuruldu. Hükümet azası meclisin vekilleriydi. Böyle olunca gizli yapılırdı müzakereler çoğunlukla.”*⁵¹ Toplantılar öneminden dolayı çoğunlukla gizli yapılmakla birlikte; bu mecliste hemen her konu açıkça masaya yatırılmış ve şiddetli bir şekilde tartışılmıştır. Her milletvekili görüşlerini özgürce ifade edebilmiştir. Dolayısıyla TBMM'nin birinci dönemi demokratik manada en güçlü dönemlerinden birini yaşamıştır.

I. TBMM'nin en önemli hedefi, memleketi mütareke şartları içerisinde bulunduğu durumdan kurtarmaktı. Bu gayenin gerçekleşmesi için yasal zeminin dışına çıkmadan her türlü çabayı ortaya koymuştur. İlerleyen aylarda Millî Mücadele'nin en önemli figürlerinden biri hâline gelen İnönü, Seçkin'e verdiği mülakatta meclisin amacı hususunda özellikle durmuştur: *“O zaman meclisin bir tek meselesi vardı. Kurtuluş! Başladığımız zamanda parti falan yoktu. Esasen memleketi mücadele ile kurtarmak isteyenlerle memleketin mücadele ile kurtarılamayacağına inananlar ayrılmış İstanbul'da kalmışlar. Kurtulacağına inananlar, gelmişler. Bir tek parti var. Kurtuluş etrafında birlik var. Ve ilk günü herkesin birbirine karşı hissiyatı da belli değil. Yani hiçbir ihtilaf yok aramızda. Mecliste iyi konuşuyoruz ama az bir zaman sonra her mecliste olan münakaşaların her türlü orada da başladı.”*⁵² I. TBMM, büyük çabalar sarf edilmesi durumunda memleketin kurtarılabilceğine inan mebuslardan oluşmuştur. Millî davanın başarılabilceğine inanmayan mebuslar zaten Ankara'ya hiç gelmemiştir. Bununla birlikte; ortak ve güçlü bir gaye etrafında toplanan I. TBMM milletvekilleri zamanla ayrışmaya ve hatta çatışma içerisine girmeye başlamışlardır. Ali Kılıç, meclisin bu sürece doğru evrilmesi hususunda şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“Zaman ilerledikçe isyanlar bastırılıp, muntazam ordu teşkiline başlanıp, tam sulhe kavuşulacak anlara yaklaştığımız vakit, esefle kaydetmek lazımdır ki vatanperverâne çalışmalarında bazı aksaklıklar, teşevvüşler ve bir takım çatlak sesler çıkmaya ve bilhassa Malta yâranının memlekete davet edilip meclise katılmalarından sonra öyle zaman oldu ki vatanperverâne hislerle bir araya gelmiş olan insanlar arasında bir takım*

⁵¹ Nalân Seçkin, *age.*, s. 55.

⁵² Nalân Seçkin, *age.*, s. 55.

çözümler başladı. Gene bu yâranların gayretiyle mecliste Tesânüd, İstiklâl, Islahat ve Halk Zümresi altında bir takım teşekküller de ortaya çıkarıldı. Bu grup ve zümrelerin birbirine zıt eskâr-ı harekâtı, meclisi âdeta işlemez hâle getirdi. Her meselede mecliste reyler, fikirler mütalaalar dağılıyordu. Mustafa Kemal Paşa, teşekkülleri birleştirmek için çok çalıştı. Muvaffak olmak imkânını göremeyince, o da bizzat Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu namıyla bir grup teşkil etmeye mecbur oldu.”⁵³ Ali Kılıç Bey’in verdiği bilgiler çalışmamızın giriş kısmında yaptığımız değerlendirmeleri teyit eder niteliktedir. Zamanla meclis içerisinde büyük fikir farklılıkları ortaya çıkmış Tesânüd, İstiklâl, Islahat ve Halk Zümresi ve Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla gruplar oluşmuştur. Mustafa Kemal Paşa, meclisin artık çalışamaz hâle gelmesi nedeniyle Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’nu kurmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla meclisin bu birinci döneminde olağanüstü bir süreçten geçilmiş olmakla birlikte; düşünsel anlamda bazı tikanmaların ve yer yer çatışmaların yaşandığı da belirtilmelidir.⁵⁴

Millî Mücadele Üzerine Yapılan Değerlendirmeler

Nalân Seçkin’in 1970 yılında hayatta olan 14 milletvekiliyle yaptığı röportajlarda üzerinde durduğu en önemli konulardan biri de hiç şüphesiz ki Millî Mücadele’dir. Zaten bu önemli hadiseyi I. TBMM ve yasama dönemi çalışmalarından ayrı tutabilmek pek mümkün değildir. Millî Mücadele, I. Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan koşullar çerçevesinde Türk insanının emperyalizme karşı verdiği çok cepheli mücadelelerin bütünüdür. Bu mücadele büyük imkânsızlıklara rağmen başarıya ulaştırılmıştır. I. Dünya Savaşı’ndan mağlup çıkan ülkede ordu büyük bir yıkım yaşamış ve yeniden ayağa kaldırılmasında ciddi sorunlar yaşanmıştır. Fahrettin Altay, Seçkin’e verdiği mülakatta bu hayatî konuyu şu şekilde değerlendirmiştir: “*Büyük Millet Meclisi’nin birinci döneminde askerî gücümüz yoktu. Bütün silahlar işgal devletleri, galip devletler tarafından alınmış, depo edilmiş, saklanmış ve kıtalar kadro hâlinde zayıf mevcutta bırakılmıştı. Kuvvet denecek hâli yoktu. Onun için Atatürk işe başladığı vakit milis kuvvetlere kıymet verildi. Milis kuvvetleri, yani millet ayaklandı. Ankara’da meclis toplandı ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti diye bir hükümet kuruldu. İşte o hükümet üzerine artık Anadolu’daki ordu İstanbul’la ilişkisini tamamen kesti ve hükümetin ordusu olarak kaldı. Ondan sonra milis kuvvetleri de lağvedilerek ordu*

⁵³ Nalân Seçkin, *age.*, s. 137.

⁵⁴ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis’te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 169-177.

I. TBMM'DE GÖREV ALAN VE MECLİSİN AÇILIŞININ 50. YIL DÖNÜMÜNDE
HAYATTA OLAN MİLLETVEKİLLERİNİN GÖZÜNDEN CUMHURİYETİN İLK
DÖNEMLERİNE İLİŞKİN BAZI TESPİTLER

yeniden tanzim edildi. Atatürk'ün bir kudreti de, bunda tecelli eder. Hiç yoktan bir ordu vücuda getirmiştir."⁵⁵ Aynı konu hakkında Abdülgani Ensari de benzer nitelikte değerlendirmelerde bulunmuştur. Ordunun özellikle silah ve cephane açığının üst seviyede olduğunu vurgulamıştır: "*Silahlarımız pek az. Kamalarımız alınmış, perişan bir hâldeyiz. Zayıf durumdayız. Fakat milletin vahdetiyle Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde el birliğiyle çalışılınca, büyük bir hayal gerçekleşecek. Bizim topraklar adeta soba borusu gibi. Millet bizden yana çıkıyor. Kamalar yaptırılıyor ve topraklarla düşmanın başını eziyoruz.*"⁵⁶ Ensari'nin de bu yorumunda altını çizdiği gibi Millî Mücadele yılları boyunca silah ve cephane ihtiyacı hiç bitmemiştir. Ancak en başta Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik gücü ve Türk ulusunun millî harekete sahip çıkması sayesinde büyük meşakkatlerle güçlü bir ordu oluşturulmuştur.⁵⁷

Millî Mücadele yıllarında yaşanan en büyük sorunlardan bir tanesi de iç isyanlar meselesidir. Başta İstanbul Hükümeti olmak üzere İtilaf Devletleri ve TBMM Hükümeti otoritesinden rahatsız olan kimi çevreler ülke içinde bazı karışıklıklar yaratmışlardır. Bu ayaklanmalar sırasında çoğunlukla TBMM Hükümeti'ni dinsizlikle suçlayarak halkı kışkırtmaya çalışmışlardır. Asılsız iddialarla TBMM ve hükümetini siyasi ve psikolojik olarak yıpratmak istemişlerdir. Celal Bayar, Seçkin'e vermiş olduğu röportajının bir bölümünde bu konu hakkında değerli bilgiler vermiştir: "*Anzavur da Bursa'ya baskın yapmak istiyor o sıralarda. Bu Anzavur nasıl adamdır diye sordum. Çok iyi adamdır dediler. Koltuğunun altında Kuran-ı Kerim çok iyi adamdır diye eklediler. Bir elinde Kur'an bir elinde ferman Müslümanlığı ihya ediyor. Baktım vaziyet kötü akşam üzeri olmuştu. Eve gittim hanım açtı kapıyı, işte nasılsınız, çocuklar asıl diye konuşmaya yeni başladık. Kapı vuruldu. Gittim kapıyı açtım. Birisi bir kâğıt uzattı ve kaçtı. Atatürk'ten gelen servis. Aynen durur o. Atatürk bana diyor ki Anzavur yürüyor, harekete geçiyor. Oradaki Kuva-yı Milliye ile teşrik-i mesai et ve onun savleti def et. Oradaki çalışmalarım böylece başladı ve bu yüzden Büyük Millet Meclisi'nin açılışına yetişemedim.*"⁵⁸ Ahmet Anzavur birincisi 1919 sonu ve ikincisi 1920 başlarında olmak üzere Çanakkale, Balıkesir ve Bursa'nın bazı ilçelerinde ulusal kuvvetlere karşı isyan başlatmış bir asidir. Fakat Bayar'ın burada asıl dikkati çekmek istediği nokta; Anzavur'un halk

⁵⁵ Nalân Seçkin, *age.*, s. 41.

⁵⁶ Nalân Seçkin, *age.*, s. 102-103.

⁵⁷ Sabahattin Selek, "50. Yıl-Birinci Meclis Zor Günlerin Meclisiydi", *Milliyet*, 23.04.1970.

⁵⁸ Nalân Seçkin, *age.*, s. 77.

tarafından dine hizmet eden bir şahıs gibi algılanmış olmasıdır. Millî Mücadele yılları boyunca dindar görünümlü olup ulusal davayı baltalamaya yönelik hareketlerde bulunmuş çok sayıda asi bulunmuştur. Bu asiler ve gerçekleştirdikleri eylemler ülke içinde zaman, silah, cephane ve insan gücünün yok yere heba edilmesine ve düşmanın daha da güçlenmesine neden olmuşlardır.⁵⁹

Bu yıllarda üstesinden gelinmesi gereken önemli meselelerden biri de Millî Mücadele'nin bir Bolşevik hareketi olduğu yönündeki algı yönetimine karşı verilen mücadeledir. Anadolu'da ve Trakya'da başından beri Millî Mücadele'yi baltalamaya yönelik olarak bir kara propaganda gerçekleştirilmiştir. Ankara merkezli yürütülen bu ulusal hareketi yok etmeye çalışan bazı gruplar bu hareketin aslında bir Bolşevik düşünceden doğduğunu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde dahi yaymaya çalışmışlardır. Abdülgani Ensari, Seçkin'e verdiği röportajında bu çok önemli ve ilginç konu hakkında şu ifadelerde bulunmuştur: “*Ankara'da Büyük Millet Meclisi çalışmalarını sürdürürken İngilizler de Güneydoğu Anadolu'da boş durmayıp bu Ankara'ya gidenler Bolşeviktirler, dinsizdirler diye propagandaya başladılar. Mustafa Kemal Paşa bu yalanları önlemek için Bingazi'den gelen Şeyh Senusi'yi Mardin'e yolladı. Şeyh Senusi buraya geldiği zaman aşiretleri gezmiş. Mustafa Kemal Paşa bir zaman sonra Şeyh Senusi'ye yardım edeyim diye beni de gönderdi. Geldim beraber çalıştık. İngilizler Ankara'ya gidenlerin Bolşevik dinsiz olduklarına kimseyi inandıramayınca bu kez Mustafa Kemal Paşa dinsizdir, Bolşeviktir diye propaganda yapma gafletine düştüler.*”⁶⁰ Görüldüğü üzere İngilizler, Güney Doğu'da, Mustafa Kemal Paşa ile ulusalcıları küçük düşürmek ve bölge halkını ulusal davadan uzaklaştırmak amacıyla Millî Mücadele'nin bir Bolşevik hareketi olduğu propagandasını yapmışlardır. Ancak bölgeye gönderilen Libyalı Şeyh Senusi ve Abdülgani Ensari, halkı hakiki bilgilerle aydınlatarak İngiliz propagandasını büyük oranda çürütmüşlerdir. Dolayısıyla günümüz tabiriyle önemli bir algı operasyonunu boşa çıkarmışlardır.

İstiklal Mahkemesi Üzerine Değerlendirmeler

İstiklâl Mahkemesi, Millî Mücadele'de ülkenin ve ulusun olağanüstü tehdit altında bulunduğu bir dönemde yasama organının kendi içinden seçtiği milletvekillerinden oluşturduğu olağanüstü yetkilerle donatılmış olan

⁵⁹ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, s. 37-43.

⁶⁰ Nalân Seçkin, *age.*, s. 100.

I. TBMM'DE GÖREV ALAN VE MECLİSİN AÇILIŞININ 50. YIL DÖNÜMÜNDE
HAYATTA OLAN MİLLETVEKİLLERİNİN GÖZÜNDEN CUMHURİYETİN İLK
DÖNEMLERİNE İLİŞKİN BAZI TESPİTLER

mahkemelerdir.⁶¹ Bu mahkemeler Millî Mücadele'nin başarıyla noktalanmasında hayatî öneme sahiptir. Özellikle asker kaçaklarının önüne geçilerek düzenli ordunun kuruluşunda büyük rol oynamıştır. Yakın dönem Türk tarihinin en ilgi çekici konularından biri olan İstiklâl Mahkemesi, Seçkin'in röportaj yaptığı iki milletvekilinin üzerine önemli değerlendirmeler yaptığı bir konudur. Söz konusu milletvekillerinden Tevfik Rüştü Aras, İstiklâl Mahkemesi konusunda şu bilgiyi paylaşmıştır: *“İstiklâl Mahkemesi gibi bir mahkeme kurulması konusunu, Atatürk'le trende o vakit konuştuk. Henüz ordu kurulmamış. Çetelerin mütemadi faaliyetlerimizde taşkın hâlleri oluyor. Bütün bunları durdurmak için bir İstiklal Mahkemesi'ne lüzum bulunduğuna kani olduğumu söyledim. İstiklal mahkemesi adıyla meclise kabul ettirdik.”*⁶² Aras, Millî Mücadele yıllarında sadece Kuva-yı Milliye birliklerince düşmanın bertaraf edilemeyeceğini ve düzenli ordunun kurulmasının şart olduğunu düşünenlerdendir. Düzenli ordunun teşekkülü için de İstiklâl Mahkemesi'nin kurulması gerektiğini ileri sürenlerden olmuştur.

Celal Bayar da bu konuda benzer düşüncelere sahiptir. Dolayısıyla verdiği röportajda Aras'ı destekler nitelikte bilgiler vermiştir: *“Şimdi Büyük Millet Meclisi'nde İstiklâl Mahkemelerini ben Tevfik Rüştü Aras ve Refik Şevket üçümüz monte ettik. Benimle Tevfik Rüştü, Fransız İhtilali'nden misaller alarak kuvvetli bir mahkemenin vücut bulmasını tarih bakımından anlamış ve lüzumunu idrak etmiş olarak onun üzerinde yürüyoruz.”*⁶³ Bayar'ın vermiş olduğu bilgilerde dikkat çekici bir nokta bulunmaktadır. O da *“kuvvetli mahkeme”* kavramıdır. Bayar, yasal zemini TBMM'ne yani halkın seçtiği temsilcilerden oluşan en yüce kuruma dayanması şartıyla güçlü bir mahkemenin kurulmasının ulusal mücadelenin başarıyla sürdürülmesinde önemli bir etken olduğunu düşünmüştür.

Cumhuriyetin İlanı ve Cumhuriyet Üzerine Değerlendirmeler

Cumhuriyet halk egemenliğine dayanan en gelişmiş yönetim şeklidir. Cumhuriyet rejimlerinde birey toplum içinde nesne değil özne konumundadır. Demokrasiyle güçlendirilmesi kaydıyla en ideal rejim olarak ön plana çıkmaktadır. Cumhuriyet, Türkiye'de 29 Ekim 1923 tarihinde tesis edilmiştir. Türkiye'de, cumhuriyetin tesis edilmesinde I. TBMM'nin çok

⁶¹ Ergün Aybars, “İstiklâl Mahkemeleri”, **Atatürk Ansiklopedisi**.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/istiklal-mahkemeleri/> (14.07.2023 tarihinde erişildi).

⁶² Nalân Seçkin, **age.**, s. 46.

⁶³ Nalân Seçkin, **age.**, s. 79.

büyük bir fonksiyonu bulunmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşunun önündeki en büyük engel olan Saltanatın kaldırılması bu meclis tarafından gerçekleştirilmiştir. Örneğin Yasin Kutluğ, Seçkin'e verdiği mülakatta Saltanatın kaldırılması hususunda şu çok ilginç bilgileri vermiştir: “*O sırada Sinop Mebusu Rıza Nur Bey, Hilafet ve Saltanatın ilgası hakkında bir takrir hazırlamıştı. O takrirden benim de imzam vardı. Mustafa Kemal Paşa hocaları topladı. Burada bir karar verin dedi. Toplandılar, bir hafta içinde bir karara varamadılar. Geldi tekrar onları topladı. Biz de başında duruyoruz: Ne yaptınız hocam diye sordu. Vallahi bir karar veremedik. Saltanatı lâğvedelim. Hilafet kalsın dediler. Kızdı: Yahu ne hilafetten bahsediyorsunuz? Harb-i Umumi'de biz sancak-ı resulü çektik. Düşman arasındaki Müslümanlar, sancağımıza kurşun sıktılar. Biz onu muhafaza ettik. Son halifemiz de düşmanın gemisine bindi, kaçtı gitti, Hazreti Peygamber ölürken kimi halife tayin etmiş ki, siz hâlâ bunun üzerinde duruyorsunuz dedi.*”⁶⁴ Lozan görüşmelerinin başlayacak olması nedeniyle bir temsil krizi yaşanmış ve neticesinde Saltanat, 1 Kasım 1922'de kaldırılmıştır. Halifeliğin de aynı şekilde kaldırılması mümkün olamamış ve bir müddet daha varlığını sürdürmüştür.⁶⁵

Celal Bayar, da cumhuriyetin ilanı ve meclisin cumhuriyetin ilanı üzerindeki etkileri konusunu mülakatın bir bölümünde değinmiştir. Ona göre cumhuriyet büyük imkânsızlıklar ve yoksunluklar içinde doğmuştur. Büyük güçlüklerle ortaya çıkan bu rejim aynı zamanda Türk ulusunun mevcudiyetinin garantisidir. Bayar, bu hassas konuya ilişkin olarak Seçkin'e şu ifadelerde bulunmuştur: “*Cumhuriyeti kabul ettik. Karanlık bastı. Herkes meclisten evine gidiyor. Ankara sokakları perişan. Lamba yok. Olsa bile beş numaralı petrol, o da yok. Yollar bozuk yağmur da yağıyor. Bata çıka evime kadar gittim. O sırada düşündüğüm neydi. Çok iyi hatırlıyorum, düşüncem ve temennim şu idi. O sırada: Allah bize on beş sene daha ömür verse de cumhuriyeti korusak. Meclis hakkında bir temennim değil, düşüncem yok. Hâlbuki meclis için daha kuvvetli olması lazım gelir. Meclis olmasaydı, cumhuriyet olmazdı.*”⁶⁶ Bayar'a göre meclis kurulmasaydı cumhuriyetin doğması mümkün olamazdı. Buradan hareketle TBMM'nin aynı zamanda cumhuriyeti kuran yani bu rejimi doğran bir ana müessesese olduğunu ifade etmeliyiz.⁶⁷

⁶⁴ Nalân Seçkin, *age.*, s. 131.

⁶⁵ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, s. 249-260.

⁶⁶ Nalân Seçkin, *age.*, s. 80.

⁶⁷ Tarık Zafer Tunaya, “Ellinci Yıl”, *Milliyet*, 23.04.1970.

Mustafa Kemal Atatürk Üzerine Yapılan Değerlendirmeler

Nalân Seçkin'in 1970 yılında yani TBMM'nin açılışının 50. Yıldönümünde hayatta olan 14 milletvekiliyle yaptığı röportajlarda dikkati çeken en önemli başlıklardan biri de hiç şüphesiz Mustafa Kemal Atatürk'tür. O, hem TBMM'nin hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin banisidir. Millî Mücadele'yi planlayan, örgütleyen ve başaran simadır. Sadece 20. yüzyılın değil; insanlık tarihinin gördüğü en kudretli insanlardan biridir. Bu nedenle ki söz konusu 14 milletvekilinin konuşmalarında ona da sık sık atıfta buldukları görülmektedir. TBMM'nin açılışının 50. Yıldönümü kutlamalarında önce Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi binasında sonra Anıtkabir'de saygı duruşunda bulunulmuştur. Törene katılabilen birinci dönem milletvekilleriyle yoklama yapılmış ve Mustafa Kemal ismi söylendiğinde hep bir ağızdan -burada- cevabı verilmiştir.⁶⁸

Millî Mücadele'nin önde gelen komutanlarından Fahrettin Altay'a göre o çağının çok ötesinde bir devlet adamıdır: *“Herkes Atatürk'ü büyük bir kumandan olarak söyler. Fakat kumandanlık onun için ikinci, üçüncü derecede bir kıymettir. Kendisinin asıl büyük kıymeti, büyük devlet adamı oluşudur. O, geri kalmış bir milletin nasıl bir tutumla ilerleyebileceğini, medeni devletler seviyesine nasıl, hangi yolda yürüyerek varabileceğini iyi takdir eden bir devlet adamıydı.”*⁶⁹ Altay'a göre onun en kıymetli tarafı büyük bir devlet adamı olmasıdır. Atatürk çok iyi bir askerdir. Ancak onu çok daha değerli kılan ve Türk ulusu için önemli hâle getiren idari alanda ortaya koyduğu büyük inkılaplardır. Yine Celal Bayar da onun güçlü devlet adamlığı üzerinde durmuştur: *“Bırakınız ki doğrudan doğruya inisiyatif bütün planlarını yapmak ve vereceği istikameti de tayin etmek suretiyle o büyük adama Atatürk'e aittir. Biz onun çırağıyız.”*⁷⁰ Bayar, yeni Türk devletinin kuruluşunda bütün planları yapanın, istikameti tayin edenin Atatürk olduğunu ve kendilerinin de onun çırağı bulunduğunu ifade etmiştir.⁷¹

⁶⁸ “Meclis Başkanı Yoklama Yaptı-Mustafa Kemal? Ve Meclis Cevap Verdi: Burada!”, **Milliyet**, 24.04.1970; “23 Nisan'ın 50. Yılına Kutluyoruz”, **Cumhuriyet**, 23.04.1970; “23 Nisan Törenlerle Kutlandı”, **Cumhuriyet**, 24.04.1970; “Millî İrade Grafiği: 1920-1970”, **Cumhuriyet**, 23.04.1970.

⁶⁹ Nalân Seçkin, **age.**, s. 40.

⁷⁰ Nalân Seçkin, **age.**, s. 80.

⁷¹ “Meclis Başkanı Yoklama Yaptı-Mustafa Kemal? Ve Meclis Cevap Verdi: Burada!”, **Milliyet**, 24.04.1970; “50 Yılın Anıları Pembe Köşk'te Yaşandı”, **Milliyet**, 25.04.1970.

Söz konusu mülakatlarda dikkati çeken hususlardan birisi de Mustafa Kemal Paşa'nın, I. TBMM'ye katılan mebuslara gösterdiği ilgi ve müsamahadır. Röportajlarda verilen bilgilere Mustafa Kemal Paşa, meclise yeni gelen vekillerle tek tek ilgilenmiştir: *“Sizin mebusluğunuz kabul edilmemiş. Şimdi kürsüde o reise vereceksin. Meclise arz edecek, ondan sonra sizin mebusluğunuz kabul edilecek dedi. Mustafa Kemal'in dediklerini aynen yaptı Ahmet Fevzi Erdem. Sonra da o efendi yanından ayrılınca arkadaşlarına sordu. Bu benim yanımda oturan zat-ı şerif kimdir? Mustafa Kemal Paşa odur dediler.”*⁷² Milletvekili Ahmet Fevzi Erdem'i aktardığı bu bilgi fevkalade bir öneme sahiptir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, kendisini dahi tanıtmadan, vilayetlerden gelen vekillere mebusluklarının kabul edilebilmesi için takip etmeleri gereken yöntemleri gerektiği gibi izah ettiğini anlatmaktadır. Her bir milletvekiliyle birebir ve yakinen ilgilenmiştir. Buna ilave olarak onlardan zaman zaman gelen eleştirilere karşı sonsuz bir müsamaha göstermiştir. Bilindiği üzere I. TBMM'nin görev yaptığı dönemde Türkiye olağanüstü bir süreçten geçmiştir. Bu nedenle mecliste görev yapmış milletvekillerinin zaman zaman çok ateşli konuşmalar yaptıkları, eleştirilerde buldukları ve hatta ağır ithamlar ortaya koyduklarını bilinmektedir. TBMM Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa, bu eleştirilerin birçoğuna büyük bir müsamaha göstermiştir: *“Bir gün Ankara'dayken, Ermenilerin taarruz ettikleri ve Oltu'nun bir kısmını ele geçirdikleri haberini aldık. Doğruca riyaset odasında oturmakta olan Mustafa Kemal Paşa'ya gittim. Dedim, Paşam, böyle böyle olmuş. Oltu'ya şimdiye kadar neden asker göndermediniz? Gönderecek misiniz göndermeyecek misiniz? Hiç ses vermedi. Biraz kızgın durumdaydım. Kolundan tuttum. Paşam size kendim için bir şey dilenmeye gelmedim. Memleketim çiğneniyor. Ordu, asker gönderecekseniz, gönderin. Aksi takdirde ben gideyim. Hemşehrilerim orada öldükten sonra benim burada durmamın ne manası var? Aşılacağı memleket sevgisinin tezahüründen kıvanç duyan Mustafa Kemal Paşa peki, otur dedi Yasin Haşimoğlu'na. Söz veriyorum, yarın Karabekir'e telgraf yazarım. Hemen asker yollasın. Emir üzerine, Atif Bey komutasındaki sekizinci alay, Erzurum'dan Oltu'ya gitti. Ermenilere karşı cephe alan yerli kuvvete katıldı, onları Oltu'dan kovdu. Yani temizlik. Yasin Haşimoğlu'nun sonradan hatırladıkça utanç, aynı zamanda da gurur duyacağı zamansız bir çıkışı üzerine olmuştu.”*⁷³ Yasin Haşimoğlu'nun Seçkin'e verdiği röportajın bir bölümünde geçen bu bilgiler

⁷² Nalân Seçkin, *age.*, s. 90.

⁷³ Nalân Seçkin, *age.*, s. 164-165.

I. TBMM'DE GÖREV ALAN VE MECLİSİN AÇILIŞININ 50. YIL DÖNÜMÜNDE
HAYATTA OLAN MİLLETVEKİLLERİNİN GÖZÜNDEN CUMHURİYETİN İLK
DÖNEMLERİNE İLİŞKİN BAZI TESPİTLER

Mustafa Kemal Paşa'nın çok bilinmeyen bir yönünün ortaya koymaktadır. Paşa, çok önemli işlerle meşgul olduğu bir sırada meclis odasında yanına gelen ve çok da nazik olmayan bir üslupla kendisine yaklaşan vekili sabırla dinlemiş, ondaki vatanperver duyguları gözlemlemiş ve talebini mümkün olduğunca karşılamaya çalışmıştır. Bu da Mustafa Kemal Paşa'nın, kendisine karşı yanlış ve kısmen ağır üslup kullanılmasına rağmen karşısındaki kişinin milliyetperver olması ve ulusal davaya sahip çıkması kaydıyla ona hoşgörülle yaklaştığını ispat etmektedir.

Bununla birlikte; o dönemde Mustafa Kemal Paşa'yı anlayamayan ve ona düşmanlık eden kişi ve gruplar paşaya karşı asla müsamahakâr bir tavır takınmamışlardır. Özellikle Millî Mücadele'nin düşmanları bu hareketi ve liderini halkın gözünden düşürmek maksadıyla her türlü propagandaya müracaat etmişlerdir. *“Düşmanlarımız bilhassa gençlerin Mustafa Kemal Paşa'yı ne kadar çok sevdiklerini ve ona kalben nasıl bağlı olduklarını çok iyi biliyorlardı. Mustafa Kemal Paşa hangi yolda ise gençler de hiç tereddütsüz o yoldan kendisini takip etmeye kararlıydılar. Bunu çok iyi bilen düşman gençler arasına kominizmi yerleştirmek için de kesif bir propagandayla Mustafa Kemal'in Bolşevik olduğunu yayıyordu.”*⁷⁴ I. TBMM'ne Siverek mebusu olarak seçilen Abdülğani Ensari'nin aktardığı bu bilgiler Mustafa Kemal Paşa'ya ve Millî Mücadele'ye karşı Doğu ve Güneydoğu illerinde dahi korkunç ve yersiz bir kara propagandanın yapıldığını göstermektedir. Hiçbir gerçekliği bulunmayan yersiz bilgilerle Türk gençlerini etkilemeye çalışan propaganda sahipleri millî hareketi baltalamak için ellerinden gelen gayreti göstermişlerdir.

Benzer çalışmalar Millî Mücadele boyunca mecliste de devam etmiştir. Millî hareketin beyin noktasının Mustafa Kemal Paşa olduğunu bilen kimi tutucu çevreler onu yıpratılabilmek için ellerinden gelen bütün gayreti sarf etmişlerdir: *“O zaman mecliste hacılar, hocalar, şalvarlılar, sarıklılar karma karışık birçok kimse vardı. Bunlar Mustafa Kemal Paşa din tanımıyor diye propaganda yapıyorlardı. Biz de Mustafa Kemal'in etrafında şöyle böyle yirmi beş arkadaş birleştik ve hepsini galebe ettik.”*⁷⁵ Konya milletvekili Refik Koraltan'ın aktardığı bu bilgilere göre Mustafa Kemal Paşa'ya karşı I. TBMM'de gerici çevrelerden ciddi tepkiler gelmiştir.⁷⁶ Paşayı dine karşıymış gibi gösterip buradan çıkar sağlamak isteyenler onun ve meclisin

⁷⁴ Nalân Seçkin, *age.*, s. 101.

⁷⁵ Nalân Seçkin, *age.*, s. 119.

⁷⁶ Erol Yüksel, *“Refik Koraltan (1889-1974)”*, *Atatürk Ansiklopedisi*.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/refik-koraltan-1889-1974/> (16.07.2023 tarihinde erişildi).

otoritesi sarsmaya çalışmışlardır. Bu noktada hemen ifade edilmelidir ki ulusal hareketi baltalamaya çalışan çok sayıda din adamı görünömlü kimse olmakla birlikte; Mehmet Akif gibi Müftü Ahmet Hulusi Efendi gibi Sütçü İmam gibi dindar simalar da millî hareketi sahiplenmiş ve desteklemişlerdir. Yani din adına millî hareketi destekleyen çok sayıda din adamı Millî Mücadele’de görev yapmıştır. Dini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışan kimselerin tam anlamıyla başarılı olamamasının temel sebeplerinden birisi işte bu hakiki din adamlarının varlığından kaynaklanmıştır.

Meclisinin Açılışının 50 Yıllık Dönemi Üzerine Yapılan Değerlendirmeler

Nalân Seçkin tarafından gerçekleştirilen röportajlarda görüş bildiren milletvekillerinin bir kısmı meclisin açılışının 50. Yıldönümünde Türkiye’nin elli yıllık zaman diliminde yaşadığı değişim ve gelişimler üzerine bazı mühim değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Kimi milletvekilleri elli yıllık zaman diliminde Türkiye’de ekonomik, sosyal ve siyasi gelişimi yeterli düzeyde bulurlarken; kimi milletvekilleri savaşız geçen bu elli yıllık sürede beklenen başarıların tam anlamıyla sağlanamadığını düşünmüştür. Konuya ilişkin görüş bildiren milletvekillerinden örneğin Hüseyin Aksu, meclisin açılışının elliinci yılında Türkiye’de yaşanan ilerlemelerden memnun görünümde olup şu açıklamayı yapmıştır: *“Eğer Atatürk bugün buraya gelip şu hâlimizi görmüş olsaydı, Allah’ım sen, Türk milletine böyle bir şeref vermiş oldun diye dua ederdi. Tek bir köyde yol, lamba yoktu. Şimdi herkes arabalarla kapısının önüne kadar gidiyor. Elektrikler yanıyor, Türkiye aydınlık içinde kalmıştır”*⁷⁷ ifadesine yer vererek gelişimin adım adım olduğunu ve Türkiye’nin çok büyük imkânsızlıklardan geçerek bu noktaya geldiğini ifade etmiştir. Ona göre Atatürk, meclisin elliinci yılında hayatta olsaydı Türk halkının ulaştığı seviyeden onur duyardı.⁷⁸

Aynı konu hakkında Fahrettin Altay Paşa da benzer nitelikte değerlendirmelerde bulunmuştur. Paşa’ya göre Türkiye elli yıllık zaman diliminde başta nüfus unsuru olmak üzere hemen her sahada ilerleme kaydetmiştir: *“İşte bu sayededir ki Atatürk zamanında on beş milyon olan bu millet, bugün otuz beş milyona varmış ve o zamana göre yüzde yüz yükselmiştir. Görüyoruz ki bu milletin gençleri her gün başka başka yollardan yükseliyorlar, terakki ediyorlar. Her branşta kıymet gösteriyorlar.*

⁷⁷ Nalân Seçkin, *age.*, s. 160-161.

⁷⁸ “23 Nisan’ın 50. Yılı Kutluyoruz”, *Cumhuriyet*, 23.04.1970.

I. TBMM'DE GÖREV ALAN VE MECLİSİN AÇILIŞININ 50. YIL DÖNÜMÜNDE
HAYATTA OLAN MİLLETVEKİLLERİNİN GÖZÜNDEN CUMHURİYETİN İLK
DÖNEMLERİNE İLİŞKİN BAZI TESPİTLER

*İşte Atatürk'ün milletin hâkimiyeti dediği şey budur. Bugün hamd olsun herkes, Türk demekle iftihar ediyor. Bütün dünya milletleri Türk milleti diye bizi takdir ediyorlar ve hürmet gösteriyorlar. Bu hep Atatürk sayesinde olmuştur.*⁷⁹ Görüldüğü üzere Atatürk'e yakınlığıyla bilinen Fahrettin Paşa, elli yıllık zaman dilimin Türkiye'nin yaşadığı gelişimi takdirle karşılamıştır. Ona göre Türkiye hemen her sahada kıymetli bir yükseliş yaşamış ve uluslararası sahada hürmet gören bir devlet konumuna yükselmiştir.⁸⁰

Bununla birlikte savaşı geçiren elli yıllık sürede yaşanan gelişmeden memnun olmayan milletvekilleri de vardır. Hiç savaşın yaşanmadığı bir barış ortamında Türkiye'nin yakalamak istediği “*çağdaş medeniyetler seviyesinin üstüne çıkma idealinin*” tam anlamıyla gerçekleşmediğini düşünen Yasin Haşimoğlu'na göre Türkiye elli yılda arzulanan yere gelememiştir. “*Türkiye'de ilerleme vardır. Her yönde vardır. Kültürde, yolda, hepsinde var ama elli yıllık zamandan sonra az görüyorum ben bu ilerlemeyi. Çok az görüyorum. Çünkü elli yıl uzun ömürdür. Harp etmeden elli yıl böyle serbest yaşamak, iş görmeden tembel yatmak demektir. Onun için ben az görüyorum.*”⁸¹ Haşmioğlu'na göre Türkiye'de kısmî bazı ilerlemeler pek tabii mevcuttur. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı Türk inkılabıyla birlikte çok daha büyük gelişmelerin yaşanması gerekirdi. Bu nedenle tembellikten kaynaklanan problemlerin bertaraf edilmesi gerekmektedir. Ona göre Türkiye'nin kuruluşunun ellinci yılında geldiği seviye gelmesi gereken seviyenin epeyce gerisindedir.⁸²

Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de özellikle 1960'lı yıllarda başlayan ve 1970'li yıllarda da devam eden öğrenci olaylarını eleştirici nitelikte bir değerlendirme yapmıştır. “*Öğrenci diyoruz, öğrenci meselesi diyoruz, öğrenci öğrenmek ihtiyacını kaybetmiştir. Bu nasıl şey. Öğrenmek isteyen yok. Bu yaşa gelmişim her gün yeni bir şey öğrenirim. Okul çağında bulunan insanlar dünyanın bütün meselelerini halledecekler bir tek meseleye ihtiyaçları yok. O da öğrenme.*”⁸³ İnönü, öğrencilerin öğrenme ihtiyacını kaybederek başta siyasi konular olmak üzere dünya meseleleriyle uğraşmaya çalışmalarından rahatsızdır. Son derece deneyimli bir devlet adamı olan İnönü eğitim yoluyla bilgi seviyesini arttırmayan bir

⁷⁹ Nalân Seçkin, *age.*, s. 40.

⁸⁰ Hamit Pehlivanlı, “Fahrettin Altay (1880-1974)”, *Atatürk Ansiklopedisi*.
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/fahrettin-altay/>, (24.07.2023 tarihinde erişildi).

⁸¹ Nalân Seçkin, *age.*, s. 171.

⁸² “23 Nisan Törenlerle Kutlandı”, *Cumhuriyet*, 24.04.1970.

⁸³ Nalân Seçkin, *age.*, s. 63.

gençliğin, temelsiz fikirlerle memlekete hiçbir katkı sağlayamayacağını son derece farkındadır.⁸⁴

Hüseyin Aksu, ise 1970’li yılların Türkiye’sinin içinden geçtiği politik süreç hakkında yaptığı değerlendirmelerde bazı endişeler ortaya koymuştur. Ona göre 1970’li yılların Türkiye’sinde yaşanan gruplaşma ve siyasi hizipleşmenin memlekete hiçbir faydası olmayacaktır. Dolayısıyla bu tehlikeli süreçten bir an önce dönülmelidir: “*Şimdiki zamanda herhangi bir partiyi tutan, bir başkasını adeta düşman görüyor. Filân partiye mensup adam falan partiye kızmış diye, bu münasebetle adam öldürüyorlar. Türk tarihine böyle bir yazının yazılması doğru değildir. Sonra okullarda öğrenciler hocalarına karşı geliyor. Neden? Hocalar, insanın atası, babası, büyüğüdür. Çünkü bütün ömrünü öğrencilerine hasretmişlerdir. Çocuklar onlara biraz saygılı olsa da, bir dertleri varsa onu devlet vasıtasıyla yoluna koysalar olmaz mı? Gençlerden istirhamım, bu ikiliği kaldırıp el ele verip devlete, hocalarına, okullarına, büyüklerine karşı hürmetkâr olmaları yolundadır.*”⁸⁵ Aksu’ya göre düşünsel anlamda birlik ve beraberlik içinde olan bir ülke karşılaşacağı bütün zorlukları bertaraf ederek ilerleyişini sürdürebilir. Bu nedenle hizipleşmiş üniversite gençliğinin Türkiye’yi yarınlara taşıyamayacağını bir an önce ikiliklerin ortadan kaldırılarak, üniversite gençliğinin hocalarına saygılı bir biçimde eğitim öğretim faaliyetleri sürdürmeleri gerektiğini belirtmiştir. Aksu, 1968 yılında dünyada ve Türkiye’de ortaya çıkan öğrenci hareketlerinin özellikle Türkiye’yi fikrî anlamda ikiye bölmeye başlamasından endişe duymuştur.⁸⁶

⁸⁴ “İnönü Öğrenci Boykotlarına Karşı”, **Milliyet**, 29.04.1970; “Üniversite Süresiz Kapatıldı”, **Milliyet**, 07.04.1970; “Ege Üniversitesi’nde Öğrenciler Çatıştı”, **Milliyet**, 22.04.1970.

⁸⁵ Nalân Seçkin, *age.*, s. 155-156.

⁸⁶ “15 Öğrenci Nezarette”, **Milliyet**, 08.04.1970; “Karadeniz Üniversitesi 4 Mayıs’a Kadar Kapalı”, **Milliyet**, 01.05.1970.

SONUÇ

Bu bildiri, TBMM'nin açılışının 50. Yıldönümünde hayatta olan 14 milletvekilinin 1970 yılında araştırmacı-gazeteci Nalân Seçkin'e vermiş oldukları röportajları temel almak suretiyle vücut bulmuştur. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra tamamen işlevsiz hâle gelen İstanbul Hükümeti'nin, üzerine aldığı görevleri hakkıyla yerine getirememesi üzerine Ankara'da 23 Nisan 1920 tarihinde açılan TBMM, aynı zamanda yeni bir Türk devletinin kuruluşunu ifade etmektedir. Çünkü bu meclis bir taraftan Türk ulusunun dağılmış olan psikolojisini ve örgütsel yapısını yeniden onarıp ayağa kaldırmaya çalışırken diğer taraftan da emperyalizme kaşı Millî Mücadele'yi bütün imkânsızlıklara rağmen başarmaya çalışmıştır. Kısıtlı imkânlar ve kabiliyetler dâhilinde her iki amacını da başarıyla gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla TBMM'nin Ankara'da kuruluşu aynı zamanda Anadolu'da yeni bir devletin temelini atılmış olmasını ifade etmektedir. Üstelik Türk ulusunu yeniden tek bir çatı altında birleştirip, Millî Mücadele'yi başarıya kavuşturan I. TBMM'nin sonraki dönemlerde de Türk inkılabının yasal bir zeminde gelişmesini sağladığı belirtilmelidir.

Bu bildiri kapsamında; I. TBMM'de mebus olarak görev almış ve meclisin açılışının 50. Yıldönümünde sağ olan 14 milletvekilinin verdiği bilgilerden hareketle I. TBMM, Cumhuriyetin ilanı, Mustafa Kemal Atatürk ve Atatürk sonrası cumhuriyet devri üzerine muhtelif değerlendirmelerde bulunulmuştur. Yorumların gerçekçi ve bilimsel temellere dayanması amacıyla bildiri boyunca sık sık alıntılama yöntemine müracaat edilmiş; ancak alıntı yapılan ifadeler mutlaka objektif bir temelde yorumlanmaya ve daha anlaşılır hâle getirilmeye çalışılmıştır.

Genel itibarıyla bir değerlendirme ortaya koyulduğunda; 14 vekilin görüş bildirdikleri aynı konularda bazen ortak bazen farklı görüş paylaştıkları görülmüştür. Mebusların özellikle I. Dünya Savaşı'nın sonunda yaşanan gelişmeler, I. TBMM açılışı ve ortaya koyduğu çalışmalar hakkında daha çok birbirine benzer yorumlar ortaya koyduğu görülmektedir. Adı geçen mebusların bu konulardaki ortak kanaati, I. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin tam bir felaketin içerisine sürüklendiği, yaşanan işgaller ve iç isyanlar nedeniyle Türk ulusunun çok karanlık günler geçirdiği, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde başlatılan Millî Mücadele'nin ve yine onun gayretleriyle açılan TBMM'nin çalışmaları sayesinde memleketin ufuklarında büyük bir umut ışığının belirdiği yönündedir.

Onlara göre büyük zorluklara rağmen açılan TBMM sayesinde Türk ulusunun, Anadolu'nun ve Trakya'nın kaderi kökünden değişmiştir. TBMM'nin Ankara merkezli açılmış olması Türk insanı üzerinde kaybolmaya yüz tutmuş devlet otoritesinin zamana yayılarak yeniden tesis edilmesini sağlamıştır. Nitekim açılan bu meclis, dayanılması güç badireler atılarak Millî Mücadele'yi başarıyla ikmal etmiştir. Dolayısıyla meclis, uçurumun kenarına gelmiş bir ulusun yeniden ayağa kalkmasını sağlayan yüce bir organ hüviyetindedir. Mustafa Kemal Paşa ise o uçurumun kenarına gelmiş ulusu bulunduğu noktadan kurtaran meclisin kurucusu ve Millî Mücadele'nin başkomutanıdır. Olması gereken yerde, olması gereken vakitte bulunarak büyük zorlukları bertaraf etmiştir. Halk egemenliğine dayanan cumhuriyet rejimi dünyadaki en gelişmiş ve modern siyasi sistem olarak TBMM'nin ve özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın üstün gayretleri sayesinde I. Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye'de de tesis edilmiştir. Bireyin önceleyen ve özne hâline getiren bu en gelişmiş yönetim biçimi Mustafa Kemal Paşa'nın olağanüstü çabaları ve dehası sonucunda kurulmuştur.

Milletvekillerinin, Atatürk sonrası dönem için yaptıkları yorumlarda ise düşünsel bir farklılaşma bulunmaktadır. Kimi milletvekili savaşız geçen elli yılda gerçekleştirilen atılımları eksik bulurken; birçok milletvekili elli yılda Türkiye'nin hemen her sahada büyük bir kalkınma hamlesi gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Onlara göre Osmanlı Devlet'inden devralınan zayıf miras üzerine siyasi, sosyal, ekonomi ve sanayi alanında Türkiye kendine yetecek ve diğer uluslar tarafından saygı görececek bir seviyeye erişmiştir. Bu bildiri vesilesiyle Nalân Seçkin'in 14 milletvekiliyle yaptığı röportajlardaki beyanatlardan hareketle 50 yıllık zaman sürecinde Türkiye'nin siyasi bir panoraması resmedilmeye çalışılmıştır.

I. TBMM'DE GÖREV ALAN VE MECLİSİN AÇILIŞININ 50. YIL DÖNÜMÜNDE
HAYATTA OLAN MİLLETVEKİLLERİNİN GÖZÜNDEN CUMHURİYETİN İLK
DÖNEMLERİNE İLİŞKİN BAZI TESPİTLER

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar

- “23 Nisan’ın 50. Yılına Kutluyoruz”, **Cumhuriyet**, 23.04.1970.
- “Millî İrade Grafiği: 1920-1970”, **Cumhuriyet**, 23.04.1970.
- “23 Nisan Törenlerle Kutlandı”, **Cumhuriyet**, 24.04.1970.
- “İnönü İlk Meclis Üyelerine Yemek Verdi”, **Cumhuriyet**, 25.04.1970.
- “Üniversite Süresiz Kapatıldı”, **Milliyet**, 07.04.1970.
- “15 Öğrenci Nezarete”, **Milliyet**, 08.04.1970.
- “Ege Üniversitesi’nde Öğrenciler Çatıştı”, **Milliyet**, 22.04.1970.
- Tarık Zafer Tunaya, “Ellinci Yıl”, **Milliyet**, 23.04.1970.
- Sabahattin Selek, “50. Yıl-Birinci Meclis Zor Günlerin Meclisiydi”, **Milliyet**, 23.04.1970.
- “Meclis Başkanı Yoklama Yaptı-Mustafa Kemal? Ve Meclis Cevap Verdi: Burada!”, **Milliyet**, 24.04.1970.
- “50 Yılın Anıları Pembe Köşk’te Yaşandı”, **Milliyet**, 25.04.1970.
- “İnönü Öğrenci Boykotlarına Karşı”, **Milliyet**, 29.04.1970.
- “Karadeniz Üniversitesi 4 Mayıs’a Kadar Kapalı”, **Milliyet**, 01.05.1970.

Kitaplar

- Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.
- Aybars, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1984.
- Belen, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı**, haz. Enis Şahin, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2014.
- Bıyıklıoğlu, Tefik, **Atatürk Anadolu’da (1919-1921)**, C I, 2. Bs. Kent Yayınları, Ankara, 1981.

Çankaya, Ali, **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1859-1968**, C II, Mars Yayınları, Ankara, 1968-1969.

Çoker, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi**, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, C 1-3, Ankara.

Demirel, Ahmet, **Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2020.

Demirel, Ahmet, **İlk Meclisin Vekilleri-Millî Mücadele Döneminde Seçimler**, 3. Bs. İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Ertan, Temuçin Faik vd. **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara, 2014.

Güleklî, Nurettin Can; Rıza Onaran, **Türkiye Büyük Millet Meclisi 1920-1970**, İstanbul, 1973.

Güneş, İhsan, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, 3. Bs. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

Güven, Zühtü, **Anzavur İsyanı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1965.

İnönü, İsmet, **Hatıralar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014.

Kansu, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.

Karacan, Ali Naci, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, 3. Bs. Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1993.

Mango, Andrew, **Atatürk**, çev. Füsün Doruker, Sabah Yayınları, İstanbul, 2000.

Özbudun, Ergun, **1921 Anayasası**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.

Saray, Mehmet, **Türk Devletlerinde Meclis (Parlamento), Demokratik Düşünce ve Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

Seçkin, Nalân, **İlk Meclis'ten Kalanlar 1920-1970**, Divan Matbaası, Ankara, 1970.

Şimşir, Bilal N. **Bizim Diplomatlar**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.

I. TBMM'DE GÖREV ALAN VE MECLİSİN AÇILIŞININ 50. YIL DÖNÜMÜNDE
HAYATTA OLAN MİLLETVEKİLLERİNİN GÖZÜNDEN CUMHURİYETİN İLK
DÖNEMLERİNE İLİŞKİN BAZI TESPİTLER

TBMM Albümü 1920-1950, C I, ed. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, 2. Bs. TBMM Genel Sekreterliği Yayınları, Ankara, 2010.

Ünal, Yenal, **Ahmet Ferit Tek**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2009.

Makaleler

Akder, Necati, “Seçkin Vatansever, Büyük Milliyetçi, Değerli Fikir ve Mefkûre Adamı Ahmet Ferit Tek Üful Etti”, **Türk Kültürü Dergisi**, 1971, S 110, s. 116-128.

Esin, Emel, “Ahmet Ferit Tek”, **Türk Kültürü Dergisi**, S 110, 1971, s. 137-142.

Esin, Emel, “Cumhuriyeti Kuranlardan Ferit Tek’in Bitmeyen Son Makalesi”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, C II, S 22, Ekim 1973, s. 11-12.

Tek, Ahmet Ferit, “İlk Türkiye Büyük Millet Meclisinden Hayatta kalan En Yaşlı Aza, İstanbul Milletvekili Ahmet Ferit Tek’in 23 Nisan’ın 50. Yıl Dönümünde Mesajı”, **Türk Kültürü Dergisi**, S 91, 1970, s. 441-442.

Ünal, Yenal, “Millî Mücadele’de Bartın”, **Tarih Okulu Dergisi**, C IX, S 25, s. 609-667.

Ünal, Yenal, “Millî Mücadele: Mondros Mütarekesinden Sevr Antlaşmasına Türkiye’de Yaşanan Siyasi Gelişmeler”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I-Kurtuluş, Kuruluş ve Modernleşme (1920-1938)**, ed. Nurgün Koç, C I, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 92-150.

Ünal, Yenal, “A Study on Turkish Diplomats Officiated in the Early Republican Period”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C XX, S 41, 2020, s. 649-663.

Tezler

Okuklu, Mustafa, “Fahrettin Altay”, **Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2009.

Ünal, Yenal, “Ahmet Ferit Tek’in Hayatı, Siyasi Faaliyetleri ve Fikirleri”, **Yüksek Lisans Tezi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006.

İnternet Kayakları

Aybars, Ergün, “İstiklal Mahkemeleri”, **Atatürk Ansiklopedisi**.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/istiklal-mahkemeleri/>
(14.07.2023 tarihinde erişildi).

Güneş, İhsan, “İkinci Grup”, **Atatürk Ansiklopedisi**.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ikinci-grup/> (24.07.2023 tarihinde erişildi).

Pehlivanlı, Hamit, “Fahrettin Altay (1880-1974)”, **Atatürk Ansiklopedisi**.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/fahrettin-altay/>, (24.07.2023 tarihinde erişildi).

Yüksel, Erol, “Refik Koraltan (1889-1974)”, *Atatürk Ansiklopedisi*.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/refik-koraltan-1889-1974/>
(16.07.2023 tarihinde erişildi).

<https://www.tbmm.gov.tr/baskan/meclis-baskanlari> (05.07.2023 tarihinde erişildi).